

VREDNOVANJE STVARATELJA JAVNOG ARHIVSKOG GRADIVA

Darko Rubčić*, Ivana Prgin**

UDK: 930.253

Darko Rubčić, Ivana Prgin: Vrednovanje stvaratelja javnog arhivskog gradiva. Tehnički in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 6/2007, str. 366-370.

Izvirnik v hrvaščini, izvleček v hrvaščini in angleščini, povzetek v angleščini.

Namjera je ovog rada prikazati vrednovanje stvaratelja javnog arhivskog gradiva. Prikazani su najvažniji procesi vrednovanja koji su obilježili našu arhivsku praksu te se obrazlažu različita načela i kriteriji vrednovanja koji su karakterizirali te procese. U tekstu su razrađeni kriteriji i metodologija novog pristupa čiji je cilj kategorizacija stvaratelja javnog arhivskog gradiva, kako je to i predviđeno odredbama provedbenih propisa, čime se zapravo utvrđuju prioritete zaštite arhivskog gradiva kao kulturnog dobra.

UDC: 930.253

Darko Rubčić, Ivana Prgin: The Appraisal of Public Archives Creators. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 6/2007, pp. 366-370.

Original in Croatian, abstract in Croatian and English, summary in English.

The aim of this article is to present appraisal of public archives creators. The most important processes of appraisal that have marked our archival practice are presented and different principles and criteria of appraisal are explained. Criteria and methodology of new approach whose purpose is categorization of public archives creators are elaborated. The final goal is to establish priorities in protection of archives as cultural property.

UVOD

Želja svih arhivista jest podići razinu kvalitete rada u arhivima. Da bismo u tome uspjeli moramo zadovoljiti određene preduvjete koji će nam to omogućiti. Jedan od osnovnih preduvjeta u realizaciji željenog cilja su vrednovanje i kategorizacija stvaratelja. To je onaj posao kojim se mi, hrvatski arhivisti, kao i cjelokupna svjetska arhivska zajednica intenzivno bavimo. Veliki smo dio tog prevažnog zadatka obavili, nažalost, nismo ga završili. Jasno, svjesni smo činjenice da zadatak na vrednovanju nije jednokratna radnja, ona se kontinuirano postavlja pred nas. Drugim riječima, vrednovanje je trajna zadaća arhivista. Međutim, ono što možemo učiniti, da bismo podigli kvalitetu rada, jest vrednovanje poznatog, s obzirom na dosadašnje kategorije gradiva i aktualnu situaciju. Takav produkt našeg rada bio bi osnova za budući kvalitetniji rad na zaštiti pisane baštine, kako u primarnoj tako i u sekundarnoj zaštiti gradiva. Schellenberg¹ iznosi tezu o dvojakoj vrijednosti zapisa, primarnoj - koju ima za stvaratelja čijim radom je nastala - i sekundarnoj, kojom se bavimo mi arhivisti.

* *Darko Rubčić, prof., viši arhivist, ravnatelj Državnog arhiva u Zagrebu, Opatička 29, Zagreb, Hrvatska.*

** *Ivana Prgin, prof., arhivist-specijalist, voditelj Odjela za zaštitu arhivskog gradiva izvan arhiva Državnog arhiva u Zagrebu, Opatička 29, Zagreb, Hrvatska.*

¹ *Theodore R. Schellenberg, Modern Archives. Principles and Techniques, University Press, Chicago, 1956.*

Što je uopće valorizacija gradiva? Prateći razvoj arhivske teorije razvidno je da su tom tematikom arhivisti kontinuirano zaokupljeni. Međutim, pristup je bio različit. Prije svega ovdje mislim na pristup koji je prevladavajući u anglosaksonskoj tradiciji, kojom se stvarateljima prepušta odluka o vrednovanju, a zadaća arhivista je da skrbe o onome što je vrednovano, dakle, dodjeljuje im se pasivna uloga. Najznačajniji teoretičar ovakvog pristupa je engleski arhivist Hilary Jenkinson². Nasuprot tom pristupu stajala je njemačka tradicija, koja je zagovarala aktivnu ulogu arhivista, odnosno zahtjevala da oni zajedno sa stvarateljima kreiraju i primarnu zaštitu.

Bez obzira na spomenute pristupe, još uvijek nema dovoljno stručnih promišljanja o ovom segmentu arhivistike koji nas sve intenzivnije zaokuplja. Uvid u samu tehniku i alate kojima možemo doći do mjerodavne spoznaje o vrijednosti određenog stvaratelja gradiva moramo dovesti do potpune jasnoće. Tim više što se već duži niz godina susrećemo se s kontinuiranim povećanjem količina konvencionalnog gradiva, ali i gradiva na elektroničkom mediju. Prostora je sve manje, gradiva sve više. Što nam je činiti? Kao odgovor nameće se vrednovanje. Ono bi nam trebalo omogućiti da sačuvamo samo ono što je vrijedno tj. arhivsko gradivo.

KRITERIJI VREDNOVANJA

Da bismo kvalitetno obavili postavljeni zadatak moramo odrediti kriterije vrednovanja. Donošenjem Pravilnika o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva³ 2002. godine, ostvareni su svi pravni uvjeti za provođenje postupka vrednovanja stvaratelja javnog arhivskog gradiva. Kako je još Zakonom o arhivskom gradivu i arhivima⁴ jasno postavljena razlika između stvaratelja javnog i privatnog arhivskog gradiva, to jest odnosa arhivske službe Republike Hrvatske spram jednih i drugih, razumljivo je da se arhivisti u postupku vrednovanja prvenstveno bave stvarateljima javnog arhivskog gradiva jer im u tom segmentu Zakon i daje najviše ovlasti.

No, samo vrednovanje nije tako recentno, ono je, naravno, vodeći se različitim kriterijima, prisutno već dugo u arhivistici. U povijesti hrvatske arhivske prakse ističu se dva najvažnija procesa vrednovanja, prvi, čiji je začetnik Bernard Stulli⁵ te drugi propisan Uputstvom o vrednovanju arhivske građe⁶. Iako se ova dva, spomenuta slučaja međusobno razlikuju zajedničko im je što se oba prvenstveno bave vrednovanjem gradiva, a ne stvaratelja.

Tako kod Stullija, nalazimo šest kriterija vrednovanja:

- tvorac arhivskog gradiva,
- vrijeme i mjesto nastanka gradiva,
- stupanj sačuvanosti i sadržajna fizionomija,
- unikatnost i autentičnost,

² Hilary A. Jenkinson, *Manual of Archive Administration*, The Clarendon Press, Oxford, 1922.

³ Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske, Zagreb, br. 90, 2002.

⁴ Narodne novine, službeni list Republike Hrvatske, Zagreb, br. 105, 1997.

⁵ Bernard Stulli, *O valorizaciji i kategorizaciji arhivske građe*, Arhivski vjesnik, Zagreb, sv.XIII, 1970, 463- 487.

⁶ Narodne novine, službeni list SR Hrvatske, Zagreb, br.33, 1987.

- reprezentativnost, i
- posebne vrijednosti,

iz kojih je jasno, iako se kao prvi kriterij spominje tvorac gradiva, da se radi o vrednovanju gradiva. Rezultat postupka vrednovanja u ovom slučaju bila je kategorizacija arhivskog gradiva u pet kategorija (od nulte do četvrte kategorije u kojima nulta predstavlja najznačajnije, a četvrta najmanje važno gradivo).

Iako prihvaća iste kriterije vrednovanja gradiva, Uputstvo o vrednovanju arhivske građe, nije za cilj imalo kategorizaciju gradiva kao kod Stullija, već se provodilo izradom lista arhivskog gradiva koje nastaju u pojedinim djelatnostima i posebnih lista s rokovima čuvanja. Ipak, novost je što je ovim aktom predviđeno kategoriziranje imatelja arhivskog gradiva, i to u tri kategorije. Međutim, činjenica je da se kategorizacija provodila vrednovanjem prvenstveno gradiva koje nastaje radom određenog imatelja, a potom njegovog značenja, nadležnosti i uloge u određenom segmentu društvenog života na nekom području. Dakle, ona je bila posljedica kompiliranja vrednovanja gradiva i vrednovanja funkcija imatelja.

Danas važeći Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva zadržava vrednovanje gradiva to jest izradu općih, granskih i posebnih popisa gradiva s rokovima čuvanja, ali uvodi kategorizaciju stvaratelja arhivskog gradiva, dakle vrednovanje stvaratelja. Kriteriji vrednovanja koje ovaj akt utvrđuje su:

- značenje djelatnosti i funkcije nekog stvaratelja,
- pravni propisi i standardi koji utvrđuju obveze i rokove čuvanja gradiva,
- potrebe poslovanja i nadzora nad poslovanjem stvaratelja gradiva,
- zaštita prava i interesa pojedinaca ili skupina na koje se gradivo odnosi,
- interes javnosti za uvid u činjenice sadržane u gradivu, odnosno činjenice koje gradivo dokumentira,
- evidencijska vrijednost gradiva,
- informacijska vrijednost gradiva
- značenje gradiva za kulturu, povijest i druge znanosti, i
- vrijednost gradiva kao kulturnog dobra.

Vidljivo je, da je kod izbora kriterija napravljena svojevrsna kompilacija aktualnih pristupa vrednovanju na koje nailazimo u svijetu. No, kao prvi kriterij navedeno je značenje djelatnosti i funkcija stvaratelja gradiva, dakle, prednost je dana funkcionalnom vrednovanju, to jest kontekst dominira nad sadržajem.

Poštujući gore spomenute kriterije, proces vrednovanja kao krajnji rezultat ima, kao što je rečeno, kategorizaciju stvaratelja gradiva. Njome se utvrđuje značenje cjeline gradiva, nastalog radom pojedinog stvaratelja, za dokumentiranje djelatnosti i funkcija koje on obavlja. Arhivisti koji provode vrednovanje stvaratelja gradiva, preuzeli su obvezu utvrđivanja značaja i funkcija pojedinih stvaratelja čiji rad obilježava i objašnjava društvo u trenutku provođenja postupka. Odgovornost je velika jer će upravo temeljem obavljenog vrednovanja i objavljene kategorizacije⁷

⁷ čl. 6. st. 4. Pravilnika o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva.

biti utvrđena nadzorna, i što je posebno važno akvizicijska politika arhiva. Dakle zadatak je arhivista očuvati nasljeđe, mitove i uspomenu na društvo u kojem sami djeluju, kako bi arhivi mogli odražavati vrijednosti svake generacije. Možemo stoga reći da im se težnje i vrijednosti suvremenog društva nameću kao kriteriji vrednovanja, a kontekst nastanka i korisnost utvrđuju vrijednost gradiva⁸.

Provodeći u praksi vrednovanje stvaratelja javnog arhivskog gradiva, a imajući na umu razne metode analiza funkcija, korišteni postupci najbliže su onima koje opisuje Barbara Reed⁹, točnije strategiji stjecanja gradiva i strategiji dokumentacije. U prvom postupku krenulo se od utvrđivanja izvora potencijalno važnog gradiva, odnosno analize "vrh-dno" postojećih stvaratelja gradiva na području naše nadležnosti te su utvrđeni izvori potencijalno značajnog arhivskog gradiva. I u drugom slučaju, analiza funkcija našla se ispred analize gradiva, to jest pošlo se od razmišljanja o tome koje bi gradivo u svrhu dokumentiranja suvremenog djelovanja i aktivnosti stvaratelja trebalo postojati na terenu. Rezultati ovih postupaka imali su presudnu ulogu u određivanju mjesta pojedinog stvaratelja unutar tri raspoložive kategorije.

Opise kriterija vrednovanja samog gradiva također nalazimo kod Barbara Reed¹⁰. Radi se o dva osnovna kriterija koja određuju jesu li spisi arhivsko gradivo ili nisu, a to su, dokazna ili dokumentarna vrijednost, i obavijesna vrijednost.

Dokazna vrijednost temelji se na funkciji koji su spisi imali za stvaratelja ili primatelja. Arhivistima su zanimljivi jer pokazuju kako je dotični stvaratelj obavljao svoju djelatnost. Tri glavne skupine spisa s dokaznom vrijednošću su one koje:

- imaju trajnu upravnu, pravnu ili financijsku upotrebu za upravno tijelo ili za njegove sljednike,
- bilježe podatke koji mogu poslužiti za zaštitu građanskih, zakonskih, vlasničkih ili brojnih drugih prava pojedinaca ili zajednice,
- odražavaju razvoj stvaratelja, njegov ustroj, djelatnost, politiku, odluke i značajne poslove ili koji pokazuju razvitak karijere, interesa i djelovanja pojedinca.

Obavijesnu vrijednost imaju spisi koji sadrže podatke korisne ne samo stvarateljima nego i istraživačima zbog mnoštva različitih obavijesti. Stoga arhivisti uvijek moraju biti svjesni takvih vrijednosti koje povećavaju i nadopunjuju vrijednost koju spisi imaju kao dokaz o radu svojih stvaratelja.

Ove se dvije kategorije (dokazna i obavijesna) uzajamno ne isključuju, naprotiv, često se nadopunjuju. Sam cilj vrednovanja gradiva, formiranje je fonda koji će predstavljati odabir najboljeg i najreprezentativnijeg gradiva o aktivnostima i djelovanju nekog stvaratelj.

⁸ Terry Cook, *Mind over matter: towards a new theory for archival appraisal*, u: Barbara L. Craig, *The archival imagination: essays in honour of Hugh A. Taylor*, Association of Canadian Archivists, Ottawa, 1992, 50-68.

⁹ Barbara Reed, *Appraisal and Disposal*, u: *Keeping Archives*, Melbourne, 1993, 157-207.

¹⁰ *ibid.*

METODOLOGIJA

Utvrdjivanje kriterija bila je polazna točka iz koje smo krenuli prema izradi metodologije daljnjeg rada na vrednovanju stvaratelja javnog arhivskog gradiva.

Za razliku od prošlosti, gdje su tehnike vrednovanje bile usmjerene "odozdo prema gore", naime to je tehnika koja ispituje spise, ili tzv. mikrovrednovanje, mi smo se odlučili za tehniku "odozgo prema dolje" ili makrovrednovanje. Znači željeli smo najprije shvatiti funkciju djelatnosti i staviti stvaratelja u pripadajući kontekst međusobnih veza, zatim krenuti prema mikrovrednovanju i analizi funkcija pojedinog dokumenta te vrednovanju samog sadržaja, ali opet stavljajući ga u određeni kontekst. Da bismo došli do potrebnih podataka koristili smo postojeće zakone i provedbene propise koji su regulirali određenu djelatnost kao i ostalu regulativu koja se odnosila na ovaj zadatak, evidencije o stvarateljima koje se vode u Arhivu, odgovarajuće ankete koje su nadopunjavale naše evidencije, analizu značaja raspoloživog gradiva u arhivima, arhivističku literaturu (stranu i domaću) te na kraju kao što je vrlo važno suradnju sa stvarateljima na našem području nadležnosti.

U konačnici, po provedenom vrednovanju, kategorizacijom je obuhvaćeno ukupno 840 stvaratelja javnog arhivskog gradiva, čije djelovanje i funkcije pokrivaju sve aspekte suvremenog društva. Prva kategorija koju čine stvaratelji nadležni za utvrđivanje ciljeva i načina obavljanja pojedine djelatnosti sadrži 225 stvaratelja, druga 287, dok je u treću kategoriju razvrstano 328 stvaratelja manjeg opsega djelovanja.

SUMMARY

THE APPRAISAL OF PUBLIC ARCHIVES CREATORS

Unlike in the past, when techniques of appraisal have been directed "from the bottom up", techniques that examine documents, the so-called micro-appraisal were used, we have decided to primarily use the technique "from top to bottom" or macro-appraisal. Firstly we wanted to understand the functions and activities of archives creators and to place them in the belonging context of mutual connections, and then to move to micro-appraisal and analysis of an individual document and to appraisal of contents, but again placing it in specific context. To gain necessary information we used the existing regulations for specific activities and other regulations which were appropriate for this task, furthermore the Registers of archives creators run by the Archives, corresponding polls which are a supplement to our Register, analysis of archives material that are in the Archives today, archival literature (domestic and foreign), and last but of great importance the cooperation with public archives creators from our territory of activity.